

U obrazu Jana Zrzavého *Ostravské haldy* (1933)
Foto: Ivo HAVLÍK

Jan Zrzavý opět v Telči

LADISLAVA CHATEAU

Nedůvěra je největší tvůj nepřítel, který ti vyrazí štětec z ruky. Musíš usilovat o to nejvyšší, žádej si uskutečnit nemožné, nepřestávej o tom snít.

Jan Zrzavý

Na Státní zámek Telč se po téměř dvaceti letech opět vrátila expozice Jana Zrzavého. Prostory zámecké galerie představují výběr více než třiceti jeho děl, včetně těch, která už dlouho nebyla vystavena.

Výstava s názvem Sen o skutečnosti: Obrazy Jana Zrzavého ze sbírek Národní galerie Praha byla otevřena 22. července a potrvá celoročně, pokud to provozní podmínky zámku dovolí.

Název, jak uvádí kurátorka Alice Němcová, vychází z autorova výroku, že žádný umělec, snažící se představit skutečnost věcí, jejich realitu a podstatu, nemůže namalovat více než svou představu o nich, svůj sen o skutečnosti. A dodává, že právě tento citát vystižně ilustruje polaritu Zrzavého tvorby – jeho díla působí na první pohled jednoduše, avšak tato formální i významová jednoduchost je pouze zdánlivá. Za ní se skrývá mnohvrstevnatá symbolika, vnitřní spiritualita a promyšlená významová konstrukce, která přetváří realitu v poetickou vizi autora.

Malíř, ilustrátor i grafik Jan Zrzavý přišel na svět jako šesté dítě 5. listopadu 1890 ve Vadíně, dnes místní části obce Okrouhlice v okrese Havlíčkův Brod, a zemřel 12. října 1977 v Praze. Je pochován na hřbitově u římskokatolického kostela v Krucenberku, pískovcový náhrobek, kříž v půlkruhové desce, si navrhl sám.

Jan Zrzavý je jedním z nejpozoruhodnějších umělců českého výtvarného umění, je označován za představitele magického realismu. Většina znalců výtvarného umění ho považuje za představitele české avantgardy, ale sám Zrzavý se k ní nikdy nehlásil. Považoval se za moderního umělce, ale hlavně proto, jak říkával, že žije v moderním světě, který dobře vnímá, ale vybírá si z něj jen ty hodnoty, které odpovídají jeho vlastnímu uměleckému záměru. Vždy mu šlo hlavně o to, aby jeho obraz měl citové zabarvení, aby vyzněl jako prosté citění. Byl přesvědčen, že citění je v chápání uměleckého díla nejdůležitější, protože určuje způsob myšlení.

Jan Zrzavý byl vášnivý čtenář, ale školu rád neměl. Postupně vystřídal několik školských

zařízení; od roku 1907 studoval na uměleckoprůmyslové škole u profesora Dítěte, byl však vyloučen pro špatnou docházku, a také proto, že prý kazí žáky a svým divokým malováním je odvádí od řádného studia, jak malíř často uváděl ve svých vzpomínkách. Nakonec byl samouk. V roce 1910 vstoupil do výtvarného a literárního sdružení Sursum, později se stal členem Spolku výtvarných umělců Mánes a od roku 1923 i Umělecké besedy. V roce 1966 byl jmenován národním umělcem.

Umělecká dráha nebyla snadná

Život Zrzavého se odvíjel neromanticky. Existenční tíseň a nepochopení odborné veřejností i blízkého okolí ho provázely dlouhá

léta. Jeho otec, řídící učitel, si rozhodně nepřál, aby se jeho syn věnoval malířství, chtěl, aby měl existenci, přál si pro něj spolehlivé zajištění, studium na obchodní škole a místo bankovního úředníka. Mladíčký Jan si z takové perspektivy jen zoufal. Nakonec – navzdory všemu – si přece jen prosadil svoji vlastní cestu. Že to nebylo lehké, je jisté. V roce 1914 chodíval na obědy do Obecního dvora na Klárově, kde bývala vývařovna pro chudé, za šesták byla polévka a houskový knedlík se zelím... Ani jeho první cesta do Paříže (1924), mekky tehdejšího uměleckého světa, nedopadla dobře: na École des Beaux-Arts nebyl přijat. Protloukal se všelijak. Tatínek mu po čase sice peníze poslal, ale odpočítané jen na zpáteční jízdenku...

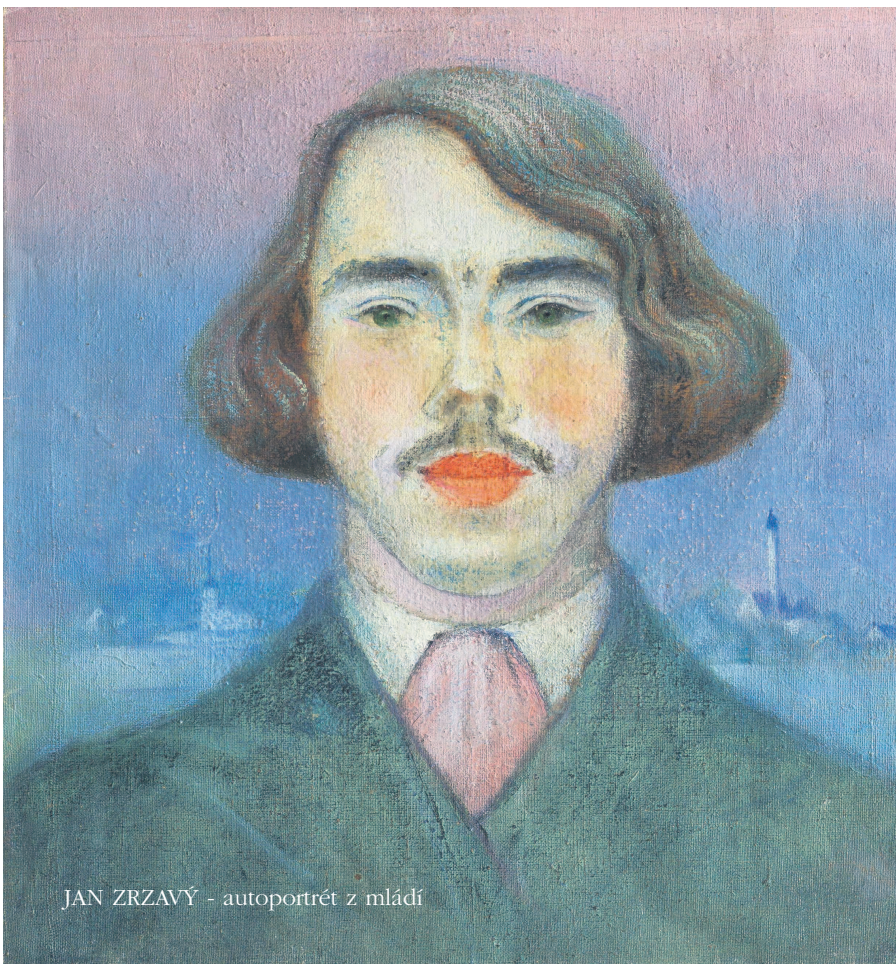
Touha Jana Zrzavého dokázat, že na jeho malování přece jen něco je, byla však silnější než všechny nezdary a ústrky. Nezahořkl. Do Francie se ještě několikrát vrátil, nejčastěji tam jezdil ve dvacátých letech, zvláště si oblíbil bretaňský kraj Finistère; jeho oblíbeným místem byl Locronan, odkud také pochází jeho známý obraz Kalvárie z Locronanu II, tempera, 1937. V Bretani ho nejvíce fascinoval ostrov Ile-de-Sein s tajemnou atmosférou, místo stále zahalené hustou mlhou, tady vznikl jeho zámčivý obraz Pole na Ile de Sein II, tempera, 1934. Bez nadsázky lze říci, že Zrzavý nám objevil Bretaň, žel opačně to neplatí, jméno Jana Zrzavého tam do širšího povědomí nevstoupilo.

Od podzimu do jara také rád pobýval a maloval v rodné Okrouhlici. V malém ateliéru, jak píše ve své knize Jan Zrzavý vzpomíná (Svoboda, Praha, 1971), má dobré světlo a za oknem táhlou, trochu smutnou pláň s Lipnicí na obzoru (...).

Zrzavého dílo se vyznačuje pocitem jakéhosi smutku a tiché meditace, nepochybně odpovídající jeho vlastnímu vnitřnímu ustrojení, jen namátkou jmenuji Údolí smutku, olej z roku 1907, nebo pastel Hlava tanečnice z roku 1910. Na výstavě v Telči je vystaven i jeho vzácný obraz s jeho oblíbeným motivem Kleopatry z roku 1932, který byl déle než osmdesát let ukryt v soukromé sbírce a veřejně nebyl dosud vystaven. Národní galerie Praha jej loni získala ze soukromé sbírky za tři miliony korun s přispěním ministerstva kultury.

Expozici doplňuje interaktivní studio, jehož součástí je i čtenářský koutek s kartotékou, kde lze vyhledat Zrzavého osobní korespondenci, reprodukce děl a kreseb i těch umělců, kteří Zrzavého inspirovali. Jedním z nich byl jeho velký přítel, malíř a grafik Bohumil Kubišta (1884-1918), chodili spolu do pražské kavárny Louvre na Ferdinandově třídě, dnešní Národní, stejně tak i do kavárny U Červeného orla v Celetné ulici. Zrzavý často říkával: Bez Kubišty bych nebyl, čím jsem.

Telčská výstava provází návštěvníky všemi klíčovými okruhy Zrzavého tvorby, počínaje autoportréty, portréty, krajinou, až po obrazy inspirované dílem Leonarda da Vinci.

JAN ZRZAVÝ - autoportrét z mládí

ANABÁZE JEDNOHO PŘÍBĚHU – IV. ČÁST

Literární epizoda z historie čs. legií v Rusku

Příběhy ze zajateckých táborů

Anabáze příběhu Langerovy povídky *Smrt v píscích* představuje specifický chronologický řetězec reality a fikce: na počátku stojí, jak to bývá, autorova osobní zkušenost, tj. Svirského internace v chlerovém karanténním lágru v r. 1891. Následuje literární ztvárnění těchto trýznivých zážitků v povídce *Lager smrti*, uveřejněné časopisecky v r. 1911 (knižně v r. 1914). Krátce poté vstupuje do řetězce znovu krutá realita – I. světová válka, která v masovém měřítku přináší obdobnou situaci, jaká inspirovala Svirského: vojenské zajatecké tábory, v nichž opět řadí epidemie cholery a tyfu a v nichž jsou opět drženi muži ve vězeňském režimu a často v neúnosných podmínkách. S hrůzami, které prožil Svirskij, potýkají se nyní statisíce válečných zajatců na všech stranách fronty. A řada těchto mužů a dalších účastníků událostí podává o svých prožitcích svědectví: od ústních vyprávění přes písemné záznamy v denících, publikované vzpomínky, novinářské články, historické a lékařské stati... až po literární díla, jako je právě Langerova *Smrt v píscích*. – Co bylo v jeho případě inspirací? Realita nebo fikce? – Obojí. Jak Langer píše ve své „obhajobě“, ačkoli se ukázalo, že při-

Obálka knihy Fr. Langera *Za cizí město* (Irkutsk, 1919).

běh *Smrti v píscích* se neopíral o osobní zážitek vojáka, jenž mu děj vyprávěl, slyšel v tomto vyprávění „mnoho vzpomínek na doby, které strávil v zajetí“, a sám jako autor „do povídky vložil mnoho svých zkušeností a pozorování“.

Podle poválečných odhadů v ruských zajateckých táborech žilo, živořilo a umíralo na 250 000 Čechů a Slováků, kteří padli do zajetí v uniformách rakousko-uherské armády. Nepočítáme-li členy České družiny (tzv. starodružiníky), kteří v čase vypuknutí války byli na území Ruska a v období od srpna do konce prosince 1914 se dobrovolně přihlásili do služby v carské armádě, pak drtivá většina příslušníků čs. legií (tzv. novodružiníků) pocházela právě z řad zajatců. (24)

Samy tábory a podmínky v nich byly různé. Dokonce velmi různé. Někteří ze zajatců měli štěstí a dostali se – především v jižním Rusku a na Sibiři – jako pracovníci na statky a do dílen, kde gramotní a zruční Češi, vesměs obratní řemeslníci a rolníci, nemluvě o technicky vzdělaných odbornících, byli zaměstnávání nadmíru ochotně. Nicméně většina patřila k těm, kteří takové štěstí neměli a zůstávali zavření v lágrech. Existovaly tábory, kde panovaly celkem slušné poměry, ale byla i zařízení opravdu strašná, jež si nezadala s koncentráky nacistické éry. Nešlo ani tak o vyložený zlý úmysl a špatnou vůli ruské armády a úřadů, byť někde svou roli hrálo i nepřátelství ruských germanofilských velitelů. Převážně se však jednalo o organizační neschopnost, byrokratickou omezenost i nestydaté rozkrádání prostředků určených pro zajatce. Zásobovací potíže a ochromení dopravy ostatně postihovaly celou evropskou část nesmírného impéria. Byl to paradox ruské zaostalosti. Sibiř či Turkeistán se doslova topily v přebytku potravin, zatímco velká města v evropské části hladověla. Ba i preferovaná armáda se potýkala se stále většími potížemi. A jestliže v některých oblastech říše nastaly problémy se zásobováním, pak potraviny a ostatní potřeby pro zajatce byly tím posledním, oč by se úřady staraly. K hladu a špatné hygieně se zákonitě přidávaly epidemie,

zejména cholera a tyfus (skvrnitý tyfus čili skvrnivka, přenášený vši šatní, a břišní tyfus čili hlavníčka, jehož zdrojem je fekáliemi kontaminovaná voda a potrava). (25)

Legionářské vzpomínky na ruské zajetí

Kupodivu málo záleželo na tom, zda se zajatý příslušník c. a k. vojska dostal do tábora ležícího v evropské či asijské části Ruska, jak se dočteme v záplavě vzpomínek pamětníků. Za všechny uvedme některé autory z druhého dílu monumentálního pětidílného sborníku *Cestami odboje* (26) s podtitulem *V zajetí* (Praha: Pokrok, 1927). Publikace přináší svědectví 78 ruských, italských, francouzských a srbských legionářů o životě v lágrech. Vzhledem k našemu tématu vybíráme pár příkladů ze vzpomínek ruských legionářů.

Tak třeba Karel Hajný (nar. 1890) psal celkem v dobrém o rozsáhlém táboře v Berezovce, nacházejícím se hluboko na Sibiři na magistrále, plných 5 600 kilometrů od Moskvy. Panoval tam vskutku „německý“ pořádek, relativní čistota a disciplína. Problémem bylo národnostní složení osazenstva, poněvadž z pěti tisíc zajatců bylo jenom čtyři sta Čechů a Slováků, ostatní samí Němci a Maďaři. Měli však lázně, elektřinu, dostatek jídla, ba i kulturní vyžití. Vzhledem k okázale arogantnímu chování Němců a Maďarů ale i tento tábor Čechoslováci opouštěli s velkou úlevou, když vstupovali do legií. (27)

Naopak František Tichý (1886–1961) (28) ve své vzpomínce *Život v zajateckém táboře v Turkestánu* zmiňuje smutně proslulý „tábor smrti“ v „Trojickém“ („Troickij lager“) u Taškentu, kde zemřelo za pouhých šest neděl při epidemii tyfu a cholery na šest tisíc zajatců, osm lékařů a dva medicí... Na tamějším hřbitově spočinulo celkem na třicet tisíc zajatců. A zdůrazňuje, že to nebyla žádná výjimka. Vyjmenovává další takové turkestánské tábory s hrůznou pověstí: Zlatá horda, Kokanda (dnes Kokand), Skobelevo, Samarkand, Ašchabad... Vedle střevního a skvrnitého tyfu a cholery umírali zajatci rovněž na tuberkulózu, malárii, úplavici a jiné střevní infekce. (29)

Josef Kyncl (nar. 1893) nazval svůj příspěvek o tomtéž Trojickém lágru *V táboře smrti*. Zachycuje ubíjející poměry: nucenou nečinnost, lhostejnost vedení tábora k nelidským podmínkám, rozkrádání potřeb určených pro zajatce. K tomu neuvěřitelnou byrokracií: nesmyslné papírování, desetkrát prepisované a zbytečné žádosti o zařazení alespoň do nějaké práce či zaměstnání. A běsnící epidemii skvrnitého tyfu. Také on uvádí oněch třicet tisíc mrtvých a popisuje vozíky, které každý den vyvážely nebožtíky, aniž by to velitele tábora jakkoli znepokojovalo. (30)

Na děsivý lágr „Zlatá horda“ v Turkestánu vzpomíná Václav Klášterka (nar. 1895 či 1896) ve vyprávění s ruským názvem – *Zolotaja Orda*. (31) Rovněž on popisuje totéž inferno – příšernou špínu a zavšivenost, nedostatek oděvů, prádla, hygieny, stravy i vody k pití; důsledkem všeho byly tyfus a cholera. Zvláště příšerná situace nastala na jaře 1916 – každý den odcházela řada nemocných „léčit se“ do baráků, kde se jim žádné péče nedostalo. Denně umíralo až čtyřicet lidí. Klášterka sám se tenkrát nakazil skvrnitým tyfem a byl poslán do tyfového baráku:

„A od onoho okamžiku, kdy zavřely se za mnou dveře oné velké rakve pro osmdesát živých i mrtvých, chechtajících se šilenců, měnících se po chvíli ve vážné kazatele nebo obřadníky, sloužící právě mši, zuřivců ku pryčně uvázaných, pobíhajících kostlivců, nebo v agónii nehybných lidských těl, naplněné chaosem zvuků i zápachů - ano, od oné chvíle celé dva měsíce podobal se můj život těžkému, mučivému snu, kdy prožíval jsem a byl jsem svědkem neuvěřitelných útrap, a ony dva měsíce zde prožité dolehly na mne jako dva roky strádání.“ (32)

Jak dále Klášterka uvádí, katastrofální situace ve Zlaté hordě se natolik vylořila, že do lágru dorazila komise v čele s velkokněžnou, díky čemuž došlo k zásadnímu zlepšení podmínek. Novým velitelem se stal „staříčký plukovník, ruský Čech“, který důsledně dbal na hygienu, kvalitu stravování a celkový pořádek. V srpnu 1916 čeští zajatci odjeli do Taškentu, zanechávající za sebou „tábor smrti“ a tři tisíce hrobů.

Klásterkovy údaje lze upřesnit i poopravit podle knihy Vladimíra Souška (nar. 1891) *Z Olomouce na perské hranice: vzpomínky ze světové války* (Brno: Moravský legionář, 1930). Soušek byl rovněž internován mj. v lágru Zlatá horda a také tam prodlěl skvrnitý tyfus. Obsažná kniha přináší pochopitelně mnohem podrobnější popis všech událostí než Klášterkova krátká vzpomínka. K seznamu těžkých nemocí přidává Soušek ještě kurděje („skorbut“), které postihly zajatce coby následek dlouhodobé podvýživy. Píše rovněž o vizitě „vévodkyně Oldenburské“, tj. patrně carovy mladší sestry, velkokněžny Olgy Alexandrovny (1882–1960), jež za války působila jako milosrdná sestra, takže jí nic z tristních poměrů v táboře neuniklo. Novým velitelem se pak stal nikoli „ruský Čech“, nýbrž „staříčký podplukovník Mamin, rodilý Tatařin“, člověk zodpovědný a k zajatcům laskavý, díky němuž se život ve Zlaté hordě zásadně zlepšil. Soušek barvitě líčí i přírodu a klima v této pouštní oblasti, vražedné letní horko, o kterém psal A. I. Svirskij a které dalo titul vyprávění „amerického strýčka“ K. D. Millera o „ohnivé smrti“:

„V měsících červnu a červenci jsme mnoho trpěli tropickým vedrem. Od 9 hodin ráno bylo na stepi nesnesitelně. Museli jsme být v barácích a podlahu jsme tam polévali vodou. Nosní dírky jsme si museli také navlhčovat, protože při závanech větru jsme se dusili. Horko se stále stupňovalo a obci řádily písečné a větrné smrště, snad jako na Sahaře. Na slunci ukazoval teploměr kolem 70 stupňů Celsia! Země na stepi, zvláště na místech, kde byla ušla-

IVANA BLAHUTOVÁ, PETER R. SCHUSTER

pána, byla sluncem tak rozpálena, že byla jako žhavá plotna a bosou nohou nebylo možno učiniti ani 10 kroků.“ (33)

K legionářským spisovatelům patřil válečný zajatec a ruský legionář Václav Valenta-Alfa (1887–1954, povoláním učitel). Ve vzpomínce *V Dárnickém táboře* živě vykreslil nechvalně známý lágr v Dárnici nedaleko Kyjeva. Vládlo tam bezuzdné násilné okrádání a vydírání ze strany strážných i vedení tábora. Jídlo bylo odporné a nepoživatelné, polévka podobná špinavé vodě, takže ji ani hladovějící nedokázali jíst. I v Dárnici se masově umíralo na stejné nemoci jako v jiných táborech. Valenta-Alfa zachytil zvláště otfesný obraz polomrtvých, tyfem nakažených zajatců lezoucích bahnem po čtyřech do nemocničního vlaku, zatímco „milosrdné sestry“ kráčely nevšímavě vedle nich s rukama v kapsách kožených plášťů a s cigaretou v ústech. Bylo to divadlo tak pekelné, že i ruští vojáci, jedoucí na frontu, při tom pohledu kleli a jali se pomáhat nebožákům. (34)

Jan Weiss: *Barák smrti*

Třebaže příklady ze zajateckých táborů v Rusku vybíráme pouze namátkově, přece jenom musíme uvést ještě jednoho autora – spisovatele Jana Weisse (1892–1972), patřícího k zakladatelům českého sci-fi žánru. Weiss, tehdy student práv, byl povolán na frontu hned začátkem války. V r. 1916 byl zajat a umístěn v lágru u vsi Tockoje (35) v Orenburské gubernii. Zde se nakazil jednak tyfem, jednak kvůli omrzlinám mu byly bez anestezie amputovány všechny prsty na nohou – tento hrůzný zákrok popsal v autobiografické *Povídce o sobě* (1927). (36) Navzdory vážnému tělesnému handicapu však

Alexej Ivanovič Svirskij. Zdroj: Staroje Radio (www.staroeradio.ru).

v r. 1917 vstoupil do čs. legií a prošel s nimi celou anabází, byl nikoli v bojovém nasazení. Působil nejprve v kanceláři 9. střeleckého pluku, poté v Informačně-osvětovém odboru, do vlasti se vrátil v únoru 1920. Drastické zážitky a prodělaná psychická a fyzická traumata, zejména pak horečnaté halucinace doprovázející tyfové onemocnění, to vše se stalo mocnou celoživotní inspirací pro jeho literární tvorbu. Weiss knižně debutoval povídkovou knihou *Barák smrti* (Praha: Volná myšlenka československá, 1927), kterou linoryty ilustroval ruský legionář, akademický malíř Otto/Ota Matoušek (1890–1977). Titulní povídka *Barák smrti* se odehrává v lágru Tockoje v čase běsnící tyfové epidemie. Sedm zdravých českých zajatců se zabarikáduje v baráku č. 17, aby zde v dobrovolném vězení společně přežili vražednou nákazu. Jejich jednotu však naruší informace o „pokladu“ (stříbrných a zlatých rublech), jenž se nachází v jiném z baráků, plném infikovaných mužů. Získání pokladu by Čechy zbavilo nejen mučivého hladovění. Dva z nich se proto navzdory riziku vydají pro kořist mezi umírající. Přes všechnu opatrnost však přinesou s penězi také vši, a tudíž i smrt. Uprostřed oslavné hostiny (typický „hodokvas v čase moru“) propukne u šesti zajatců tyfus. Sedmý z nich – Josef Jíra, který se předtím marně snažil zabránit riskantní výpravě, je tou dobou již na cestě do Orenburgu, kde chce prozíravě pro všechny nakoupit chinin.

Autor v expresionistickém a surrealistickém duchu sugestivně vykresluje chorobné vidiny mužů zmítaných tyfovou horečkou:

„Pod plstěnou střechou přikrývky není rozdílu mezi hodinou a vteřinou, a hořící mozek roztrhává se na milion divokých snů. – Strašidelná světla blíží se z hlubiny noci, do běla rozžhavené slunce, krví zatopené zákopy, věže a propasti, šilené se řítící expres, na studenou linku kolejnic klade matka růžové dětátko – hlava odskočí – stará, pitvorná hlava trpaslika... (...)

A zatím hoří pralesy v krvavém věnci, a všechna zvířata seběhla se do ohnivého kruhu, který se úží a svírá...

Nad bílým jehlanem požáru roztavuje se měsíc, a obrovské mědě-

Pokračování na str. 3.

Dokončení ze str. 2.

né krůpěje z něho kanou… (….) Panu Markadiovi roztavily se hodinky na dlani a jeho milence chytly zlaté vlasy… Okna tekou a sklenice se rozplývají, zrcadla roztavují se ve stříbrné vodopády.“ (37)

Děj graduje šílenou groteskní scénou, v níž velitel tábora, starý, zhýralý syfilitik, se svou mladou milenkou, pobočníkem a sluhou navštíví barák č. 17, aby se pobavili pohledem na trpící, dokonáva-jící zajatce. Barák nakonec v noci zapálí „tři zakuklenici“ a následný požár zachvátí celý lágr. Josef Jíra, vrátivší se za svými druhy s lékařskou pomocí, již nalezne pouze doutnající trosky. Postava degenerovaného, věčně opilého a hýřícího, bezuzdně kořistnického komandanta (s německým jménem) měla svůj prototyp ve skuteč-ném germanofilském veliteli tábora v Tockém, jak vzpomíná např. legionář V. Novák, prodávávší tam rovněž tyfus. Po skončení epide-mie „nastala jiná éra v lágru. Velitel, Němec, který z nás zbohatl a tisíce a tisíce pohřbil, na něž prý stále „polučal, byl odstraněn“. (38)

Weissova brutální groteska nebyla příliš vzdálená od reality: poměr většiny ruského panstva jak vůči zajatcům, tak vůči podříze-ným, potažmo vůči veškerému prostému ruskému lidu („černí“, plebs), byl nejenom krajně lhostejný, ale často přímo opovržlivý a nelidsky surový.

Týfová nákaza a utrpení v lágru v Tockém je tématem i dalších z devíti působivých povídek Weissovy knížky: *Horečka*, *Zpověď člověka*, *Poselství z hvězd*, *Ruce*, také povídku *Hlad* lze interpreto-vat jako paranoidní horečnatou halucinaci. Postava odporného komandanta tábora se znovu objevuje v závěrečné povídce *Gene-rál*, kde je tento „ďábel“ spravedlivě potrestán a vrácen „do pekel“, možná však pouze ve vypravěčově zuřící fantazii. Optimistické vyznění má povídka *Austriák* o mladém českém zajatci, který pře-konal své sobectví a po vzoru svých druhů vstoupil do legií; humor-ná povídka *Zázračný pes a šampion světa* pak v anekdotickém svět-le ukazuje obrovskou popularitu Českoslováků, již se těšili u Rusů na počátku občanské války díky svému vítěznému tažení proti bol-ševickým jednotkám.

Zajatecké a válečné zážitky v expresivní a groteskní podobě Weiss zobrazil i v povídkovém souboru *Bláznivý regiment* (1930). Chorob-né blouznění, fantaskní vize a fascinující svět snů a podvědomí staly se stavebním materiálem většiny dalších autorových próz, počínaje jeho dystopickým románem *Dům o tisíci patrech* (1929), pokláda-ném za jednu z prvních českých sci-fi knih. (39)

Mohli bychom uvádět další a další legionářské sborníky a knižní paměti, v nichž jsou zapsány osobní zážitky českých i slovenských válečných zajatců. Stovky a stovky vyprávění o tragických událos-tech, mnohdy s hororovými detaily a brutálními scénami, ale příná-šejících občas také výjevy humorné a nezřídka zachycujících i svět-lé okamžiky lidské solidarity, národní sounáležitosti a vlastenecké-ho zápalu. Ano, stovky svědectví z první ruky, stovky záznamů syro-vé skutečnosti. – Život je nepřekonatelný autor! A přece, jak ukazu-je anabáze Langerovy povídky *Smrt v píscích*, i Život potřebuje svého Autora, aby se mohl stát Příběhem. – Svirskij svou osobní zkušenost přetavil v mimořádné silný symbolický příběh o střetu jedince se dvěma nadosobními (osudovými) nepřátelskými silami: vyšší mocí (cholerou a klimatem) a panskou zvůli (úřední mašine-rií). V jádru jeho povídky je obsažen archetypální zápas, jehož vítě-zem je nakonec poslední nevzdávající se bojovník, který po všem překonaném strádání jako jediný dosáhne vysvobození. Ze Svědec-tví se tak stalo Poselství. Ve vzpomínkách naprosté většiny váleč-ných zajatců jsou tyto člověku nepřátelské síly sice rovněž věrně zaznamenány (nemoci a příroda coby vis maior, zajatecké lágry a válka coby mocenské násilí), avšak obvykle již nejsou povýšeny na úroveň symbolů. Svirského syžet, který zprostředkovaně inspiro- val Františka Langer a, se pevně zabydlil mezi legionáři právě proto, že plně odpovídal nejenom jejich reálné osobní zkušenosti, ale tuto zkušenost navíc převyprávěl do dramaticky působivého a zapama-tovatelného vzorce, do symbolického příběhu o lidské houževnatos-ti, jež překoná i krutost osudu. Nebyl snad každý z ruských legio-nářů Odysseem, který si prošel krvavou válkou a strastiplnou poutí, aby se po dlouhých letech mohl z dalekých krajů vrátit zpátky ke svým blízkým do milované rodné země?

Poznámky:

24. Kolik dobrovolníků v Rusku skutečně prošlo legiemi, je možné pouze odhadnout. Slovenský badatel Marian Hronský ve své studii uvádí přibližně 71 tisíc „dobrovolců“, z toho kolem 6 tisíc Slováků. Připojuje také statistiku, kterou v r. 1933 sestavil Matej Miškóci, podle jehož zjištění bylo Slováků o něco méně – 5 104. Vzhledem k pečlivým záznamům známe alespoň přesně počet osob, které se 42 lodními transporty přepravily z Ruska do vlasti. Šlo celkem o 72 644 osob (vyšší počet je dán přítomností žen, civilistů, dětí a cizinců), ze kterých 3 004 byli důstojníci, z nichž pak bylo 60 Slováků. Přísnější kritéria pro při-znání tzv. „legionářského charakteru“, ze kterého plynula započítá-ná léta služby, výsluhy atd., splnilo z ruských legií celkem 60 109 osob (tzv. legionářů ze zákona). Viz HRONSKÝ, Marian. Organi-zovanie česko-slovenského zahraničného vojska a účasť Slovákov v légiach vo Francúzsku, Taliansku a Rusku počas prvej svetovej vojny. In: *Slováci v československých légiách 1914–1917–1920*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Ústav politických vied SAV, 2018, s. 39–40.

25. Blíže k oběma infekčním chorobám např. *Doba (před)covi-dová: epidemie v minulosti a současnosti. Materiály a stať*. Lucie JAGOŠOVÁ a Pavol TIŠLIAR (eds.). Bratislava: Muzeológia a kul-túrne dedičstvo, 2021, s. 69–86.

V čs. legiích v Rusku byla mj. postupně vybudována kompletní zdravotní služba. V době, kdy čs. legie začaly hlídat Transsibiřskou magistrálu, tj. od brzkého jara 1919, měly sedm nemocnic v růz-ných sibiřských městech (jedna z nemocnic byla určena výhradně pro léčbu venerických onemocnění, zejména syfilidy), tři divizní lazarety (fungující ve zdravotních vlacích), dva evakuační vlaky, infekční „letučku“ („létací vlak“) a bakteriologický ústav. Každý z 12 čs. pluků měl svůj vlastní zubní kabinet (vybavení zakoupe-no v Japonsku), další kabinet byl určen štábu části vojska. Zdra-votním náčelníkem vojska byl od března 1919 plukovník MUDr. Vladimír Haering (1882–1942). Zdravotnický materiál se nakupoval především v Japonsku, hlavní lékárnický sklad byl ve Vladivostoku, odkud se léky a ostatní potřeby distribuovaly do tří divizních skladů. Dále každá vojenská jednotka měla dezinfekční aparát Helios a vagony-lázně, každá rota pak používala vlastní žehličky na ničení vši. Součástí systému byly i prádelny, dokonce také vlastní továrna na výrobu různých mýdel v Irkutsku. Kromě toho byly zřízeny rovněž „dům invalidů“ a „domy rekonvalescen-tů“. – Blíže např. *Za svobodu: obrázková kronika československé-ho revolučního hnutí na Rusi 1914–1920*. Kniha čtvrtá. Díl V. *Od Volhy na Urál. Magistrála. Návrat do vlasti. 1918–1920*. Rudolf MEDEK (ed.). [Praha]: Památník odboje, vlastním nákladem, 1929, s. 319–328.

Proti choleře (na rozdíl od tyfu) již v té době existovala i dočas-ná ochrana formou očkování (srov. ČECH, Richard. *Lékař ve válce*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství /Ant. Svě-cený/, 1916, s. 71).

Zdravotní služba čs. legií důsledně bojovala proti případné nákaze cholerou a dalším těžkým infekcím přísnými hygienickými opatřeními, jak se lze dočíst v řadě příkazů uveřejňovaných na stránkách Československého deníku v časté rubrice Zdravotní hlídka, např. *Příkaz* podepsaný „za sborového lékaře“ dr. Pánkem, podplukovníkem zdravotní služby (7. 8. 1918, roč. 1, č. 144, s. 2–3).

S cholerou se setkala koncem anabáze čs. posádka dlící v man-džuském Charbinu, kde nemoc zabíjela zejména čínské obyvatel-stvo, ale zasáhla i tamní ruskou čtvrť. Tvrdá karanténní pravidla vedle čs. posádky přijala i posádka japonská. Významný český spi-sovatel František KUBKA (1894–1969) např. 23. 5. 1920 v Česko-slovenském deníku otiskl článek *Cholera v Charbině: výňatek z dějin charbinské posádky* (roč. 3, č. 113, s. 2–3) s dosti podrobn-ým popisem stavu epidemie ve městě i v naší posádce. Stejnou situaci velmi stručně zachycuje Antonín TRÝB (1884–1960) v knize *Před branami východu: několik listů z cest, památce sibiřské armá-dy* (Praha: Stanislav Minařík, 1921, s. 118–119). Jak konstatuje František Kubka, díky striktním hygienickým opatřením na chole-ru zemřel v Charbinu pouze jeden český legionář. Antonín Trýb

(vynikající venerolog, spisovatel, člen tzv. poselstva z vlasti, které dorazilo k čs. jednotkám na Sibiř v srpnu 1919) pak doplňuje: „Cholera zde zuří strašně: umírají na ulicích, v zahradách – kdekoli. Jediný případ v našem vojsku se udál tak, že voják zachytil Číňa-na, potácejícího se ve smrtelném zápasu po ulici – nakazil se a zemřel.“

26. *Cestami odboje: jak žily a kudy táhly čs. legie*. Adolf ZEMAN (ed.). Praha: Pokrok, 1926–1929. Pět svazků. Díl I. *Z rakouských pout k svobodě*, 1926. Díl II. *V zajetí*, 1927. Díl III. *Počátky odbo-je*, 1927. Díl IV. *Anabase*, 1928. Díl V. *Domů*, 1929.

27. HAJNÝ, Karel. V Berezovce. In: *Cestami odboje…* Díl II. *V zajetí*. Adolf ZEMAN (ed.). Praha: Pokrok, 1927, s. 394–395.

28. František Tichý (1886–1961), architekt, historik umění, kni-hovník, vydavatel, spisovatel, ředitel městského muzea v Hradci Králové. O svém dlouholetém pobytu v zajetí v Turkestánu vydal cestopisnou knihu *Turkestan* [sic] *1915–1920* (Hradec Králové: vlastním nákladem, 1923). V obsažné studii Martina Kučery *K zrodu, rozvoji a skonu legionářské literatury* ve sborníku Památ-níku národního písemnictví je však dotyčný František Tichý chybně ztotožněn s básníkem, překladatelem a literárním historikem Františkem Tichým (1886–1968), jenž se psal také František Rut Tichý a publikoval i pod pseudonymem Zdeněk Broman. Tento Fr. Rut Tichý nebyl ve válce, stačí si zkontrolovat data vydávání jeho knih během let 1914–1918. Rovněž označení knihy *Turkestan* coby sbírky impresionistických versů je chybné, jelikož ve skuteč-nosti jde o vzpomínkový cestopis. Viz KUČERA, Martin. Ke zrodu, rozvoji a skonu legionářské literatury. In: *Legie a Múzy: k historii československých zahraničních vojsk v letech 1914–1920*. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 30–31. Blíže k Fr. Ruto-vi Tichému např. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, institu-ce*, 4/I, S–T. Luboš MERHAUT (ed.). Praha: Nakladatelství Acade-mia, 2008, s. 915–917.

29. TICHÝ, František. Život v zajateckém táboře v Turkestánu. In: *Cestami odboje…* Díl II. *V zajetí*. Adolf ZEMAN (ed.). Praha: Pokrok, 1927, s. 319–323.

30. KYNCL, Josef. V táboře smrti. In: tamtéž, s. 342–346.

31. KLÁŠTERKA, Václav. Zolotaja Orda. In: tamtéž, s. 336–341.

32. Tamtéž, s. 340.

33. SOUŠEK, Vladimír. *Z Olomouce na perské hranice: vzpo-mínky ze světové války*. Brno: Moravský legionář, 1930, s. 175–176.

34. VALENTA-ALFA, Václav. V Dárnickém táboře. In: *Cestami odboje…* Díl II. *V zajetí*. Adolf ZEMAN (ed.). Praha: Pokrok, 1927, s. 140–145.

35. Vesnice Tockoje byla v r. 1735 založena jako pevnost v Orenburské gubernii (nyní Orenburské oblasti). Obec má pře-kvapivě bohatou historii. V r. 1773 se místní vojenská posádka přidala k povstání Jemeljana Pugačova. O šedesát let později ves navštívil Alexandr Sergejevič Puškin, když sbíral materiál ke své historické novele *Kapitánská dcerka*. Za první světové války se zde nacházel neblaze proslulý zajatecký tábor, mezi internovaný-mi byl i Jaroslav Hašek. V r. 1954 (14. 9.) na Tockém polygonu, vzdáleném 13 km od vsi, proběhlo jediné sovětské vševojskové cvičení „Sněžok“ („Snížek“) s použitím jaderné bomby. Cvičení se zúčastnilo 39 tisíc vojáků a 6 tisíc důstojníků pod velením maršá-la Georgije Konstantinoviče Žukova (blíže např. OKUNĚV, Dmit-rij. Zemlja ušla iz-pod nog. *Lenta.ru* [online]. 14. 9. 2024. Dostup-né z: https://lenta.ru/articles/2024/09/14/totz/).

36. WEISS, JAN. Povídka o sobě. *Národní osvobození*, r. 4, č. 200 (21. 7. 1927). Příloha *Legionářský týden*, r. 4, č. 57, s. 1–2.

37. WEISS, Jan. *Barák smrti*. Praha: Volná myšlenka českoslo-venská, 1927, s. 38.

38. Tockoje: dle vypravování V. Nováka a jiných. In: *Cestami odboje…* Díl II. *V zajetí*. Adolf ZEMAN (ed.). Praha: Pokrok, 1927, s. 195–197.

39. Blíže o Janu Weissovi např. *Lexikon české literatury. Osob-nosti, díla, instituce*, 4/II U–Ž. Luboš MERHAUT (ed.). Praha: Nakladatelství Academia, 2008, s. 1589–1593. (Pozn. – V *Lexiko-nu* je u Weisse chybně uveden název odboru, v němž působil v Rusku: „Internacionální osvobozovací odbor“, správně šlo o Informačně-osvětový odbor.)

IVAN BLATNÝ A JEHO ČARODĚJNICE

Před pětáctičeti lety, 5. srpna 1990, zemřel jeden z velkých, ale pohřichu téměř opomíjených českých básníků – Ivan Blatný.

Kdybyste se dnes pokusili o něm vylovit něco v učebnicích literatury pro nižší stupně škol, odešli byste s prázdnou. Ani obec akademická nevnímá tohoto autorského solitéra bez jistých vnitřních rozpaků, plynoucích nejspíše z neporozumění.

Pochopit básníka totiž neznamená většinou jen číst slova jím napsaná. Básnictví není geometrie, v níž lze skoro všechno změřit a spočítat. Býti s básníkem znamená vědět dosti o něm, a pak teprve luštit jeho tvorbu jako rébus skrývající mnohá vnitřní hnutí, skrývané úzkosti a marnosti. Teprve jejich optikou pak můžete – a není nikde zaručeno, že se to vydaří – proniknout do duše básníka. Co je ovšem podstatné vždy, je vaše aktivní čtenářská spoluúčast. Slova opravdu dobré poesie se neskládají z písmen, nýbrž z osudů. Třeba i toho vašeho, ač o tom předem nemusíte vědět. Teprve báseň vás rozevře jako květinu.

Toto skromné lyrické zamyšlení nechť mi p.t. laskavý čtenář odpustí. Uložil jsem si totiž na ploše krátkého článku rozkrýt jeden osud básníka, jehož život v lecčems byl obrazem a metaforou doby, na kterou už také (raději) zapomínáme, ale bez níž bychom nebyli ani my.

Český Rimbaud

Nejprve tedy trochu biografie. Ivan Blatný se narodil v Brně 21. prosince 1919. Otec Lev Blatný pocházel ze známé hudebnické rodiny, pracoval jako právní úředník na ředitelství státních drah, později jako lektor a dramaturg Národního divadla v Brně. Veřejnosti byl však znám spíše coby spi-sovatel: spoluzakládal brněnskou Literární skupinu (1921) a získal uznání především jako expresio-nistický dramatik.

Ivan už od dětství projevoval (nepochybně geneticky získané) vlohy literární. Jeho nejstarší docho- vaná báseň nese datum 16. března 1925. Idyla bezstarostného a esteticky plněného dětství však bere brzy zasvě. Ivanův otec Lev umírá na TBC krátce po synových desátých narozeni-nách a jeho matka jen o tři roky později. Možná právě zde má svůj kořen existenciální povaha Blat-ného pozdější básnické tvorby.

Ještě před maturitou se stává jedním z motorů dobového brněnského literárního mládí. Zde přišel k přezdívkám „český Rimbaud“ či „brněnský dandy“. Navázal přátelství s Františkem Halasem (pod-nikali spolu cesty do Kunštátu, kde Halas strávil část dětství, vzpomínky na něj mnohem později vtě-lil do lyrické prózy Já se tam vrátím).

Společnou řeč Blatný našel ale i třeba s Vítězslavem Nezvalem a samozřejmě se svými literární

činnými vrstevníky – Kamilem Bednářem, Jiřím Ortenem, Zdeňkem Urbánkem a dalšími. Mladí auto-ři vydávali od podzimu 1938 do jara 1939 strojopisný sborník Noc.

V roce 1940 Václav Černý představuje v reprezentativním Jarním almanachu básnickém tzv. váleč-nou generaci: Blatný, Bednář, Klement Bochořák, Jiří Orten (pseudonym Karel Jílek), Josef Kainar, Oldřich Mikulášek aj. Blatnému v tomtéž roce vychází první básnická sbírka, Paní Jitřenka, a o rok později druhá, Melancholické procházky. Už jejich názvy napovídají, co v nich můžeme hledat. Lite-rární historik Jaroslav Med je charakterizoval takto: „Poezie prvních dvou Blatného sbírek má cha-rakter impresivní lyriky toužící zachytit prchavé kouzlo okamžiku a odhalovat krásu všednosti. Jeho verše, vycházející z apollinairovské linie moderní české poezie (Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert), mají sugestivní melodičnost, která zvzrazňuje jejich melancholické ladění.“

Nemoc v azylu

Jak drtivě protikladné jsou tyto útěsné verše ve srovnání s dalším básnickovým osudem! Roku 1948 jej Syndikát čs. spisovatelů spolu s Jiřím Kolářem a Arnoštem Vaněčkem vyslal do Velké Británie, kde požádal o politický azyl. Brzy u něho propukla duševní choroba (1948 poprvé hospitalizován v Lon-dýně a Essexu). Až do své smrti intenzivně tvořil, a ačkoli byly některé rukopisy zničeny, zachova-lo se několik set tisíc veršů, z nichž byly posléze pořádány editorské sbírky.

Asi nejznámější z nich pod názvem Pomocná škola Bixley sestavil pro 68 Publishers v Torontu v roce 1987 jiný básník, Antonín Brousek. Zde nacházíme Ivana Blatného jako téměř zcela odlišnou autorskou osobnost. Opouští pravidelný rým a rytmus, jeho básně nabývají na litaničnosti a samo-zřejmě také na dramaticčnosti – odráží se v nich i jeho postupující choroba. Nicméně právě texty z tohoto období se zřejmě Blatný zapisuje do moderní české poesie nejoriginálnější a nejsilnější. Blat-ný se sice dožil politického zlomu ve vlasti, ale už se domů nevrátil, zemřel 5. srpna 1990.

Před pěti lety zesnulý recitátor Mirek Kovářík měl ve svém repertoáru – kromě jiných – Blatného erbovní báseň Terrestris. Halucinační sen o čarodějnici řídící nás a svět a nás v něm, přitahující svou krutostí a spalující emocemi, které vyvolává. Kdo slyšel a viděl Kováříka přednášet tuto báseň (pozor: je k mání i na YouTube), nikdy na to nezapomene. Neboť v něm a těchto slovech byl a zůstal Ivan Blatný.

„Tisíce, miliony mladíků sní o krásné Terrestris, tisíce, miliony mladíků sní o daleké sladké zemi Koprofağů, o plodu zapomnění na všechno, kromě tebe, Terrestris. Ty se jim neposmíváš, Terrestris! Ó ty je miluješ, krásná čarodějnice, ó ty jim říkáš: Ke mně, miláčkové, ke mně, spalte se, holoubko- vé, shořte tak trochu všichni na popel“.

Literatura • Umění • Kultura

OBRAZ DOBY LEPŠÍ NEŽ VYŠITÝ

MILAN BLAHYNKA

Budu-li mít kdy chvilku času, spočítám texty, které jsem napsal o básních Karla Sýse „dlouhých až na zem“, ale teprve až nad sbírkou Evy Frantínové DVOUPLÁŠŤOVÉ BÁSNĚ (Nakladatelství Zdenka Brožová, Periskop, Přebram 2024, 152 s.), jejímž odpovědným redaktorem byl ještě právě Karel Sýs, jsem našel snad správné slovo pro ten způsob poezie, která podává obraz své doby, slovo „lepší než vyšitý“.

Což o to, každá báseň hodná toho jména usiluje podat pravdivou zprávu o tom či onom ve své době a nejedna usiluje zachytit vše, co v její (nebo minulé či budoucí) době jde (nebo šlo anebo půjde) světem.

Ale protože poezie je projev co nejosobnější, drtivá většina básnických obrazů doby, která se jeví jako „vyšitá“, je skutečně vyšita, aniž si to básníci uvědomují, na ideologickou kanavu, tj. doba je nazřena očima, ušima a hmatem zažitým, zkušeností utvářeným, osobně jedinečným, subjektivním. A tak básnické obrazy doby jsou někdy až příkře kontrastní: Kollárův nebo Čelakovského obraz je opačný než Máchův, Nezvalův jiný než Holanův. Sýsovi a Frantínové se ve splývavé i divoké směsici zdánlivě bezvýznamných událostí, známých i neznámých lidí, úkazů a zážitků, holým záznamem proudu vteřin, minut, hodin a dnů osudových i nicotných dařilo a daří podávat syrový, ideologicky ještě nezredigovaný, selekcí ještě neprošlý, neupravený obraz doby.

A tak v dvouplášťových básních

(jako jsou dvouplášťové hodinky, hrnce, střechy, stany i septiky, jsou i dvouplášťové básně) Evy Frantínové nás zasáhne bleskový básnický záznam události, jakým je „postupné rušení poštovních služeb v mnoha zemích i u nás („pošta pošla“) nebo doléhajících hrůz na Ukrajině a v Gaze („tkáme na válečném stavu / jó pohřby to je kšeft“) – a na téže straně 121 nejsobnější sny („Přistoupil ke mně Čajkovskij: pij mne / ale ne přes cukr!“).

Jako se střídají dlouhé a krátké hodiny, dny či čtvero ročních období, střídá se v knize báseň na třech stranách s jednačtyřiceti básnickými miniaturami na stranách devíti – i do „stavby“ sbírky se takto promítá střídavý rozměr velkých a malických epizod v dějinách lidstva a v životě empatické bytosti.

Vše, co zasáhlo

do života autorky v letech 2022-2024 (na titulním listě jsou ty roky součástí titulu) od událostí ve světě až po obchodní reklamy a její sny, má ve sbírce jazykové místy makaronské své místo, splavně koexistuje: „dnes je Black Friday / zavoláme mu / do života rodičů volala Dája / do našich čistírna internetu / že skvrny svobody nevypereš / ani Samem / ani Rouškovníkem / co s tím mantlem číslo to a to / cákám na něj inkoust dál / a inkoust dupe na prošlé věky / vyřazené měchy / ach hrát v Colegiu 1960 na hřeben / víte / než zhasnu / mám vzkaz v postranní kapse...“ I rým se v této sbírce dostavuje jaksi mimoděk, i když někdy báseň uzavírá: „jsme spolu / zas u děravýho stolu“.

I neologismy se jakoby přiházejí: „dám si nášup / za zády Věciáše“ – ano, jsme v čase, kdy Věciáš přichází namísto Mesiáše. Zabrало by celou stranu vyjmenovat, co v knížce je: „potkat Gauginu / na české lávce“, „Mojžiši máme si pospíšet?“, „malíři Zrzavýmu jsem dělal střechu“, „prchněme pro trochu lásky / jako Prchlický / mnou zachvěl Otokar Třesina / čtrnáct mi bylo let“, „mám v sobě banku UniCredit Tramp“, „Františkovi Dostálovi“. Ve sbírce je Beethoven i Blok, i já jsem se tam našel („Blahynko cinkni!“). A těch míst, která Frantínová poznala, mnohá „s Karlem“ (Sýsem)! A stále, pořád se vracející neodbytný motiv: básnická práce – od prvního verše („Skladuji báseň“) až třeba po vyznání „Jsme list z Nezvalova trhacího bloku.“

Zkrátka na 150 stránkách přesný a mámivý, místy objevný básnický seismograf necelých třech roků, lepší než vyšitý na jakékoli ideologické kanavě.

EVA FRANTINOVÁ na fotografii Ivo Havlíka

Otevírací hodiny poezie

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Vloni vydalo brněnské Nakladatelství Kmen pozoruhodnou básnickou knihu Evy Frantínové (1956 v Praze), která publikuje své básně od roku 1975, později k nim přistupuje i básnická próza; civilní profesí učitelka houslové hudby, také výrazná představitelka soudobé česko-židovské poezie, autorka dobře známá čtenářům časopisu LUK. Z její tvorby připomeňme alespoň debut *Noci bez krajnic* (vydaný nakladatelstvím Mladá fronta v roce 1979), knihu *Prstem po mapě těla* (vyšla i v reedici brněnského nakladatelství Host) a nedávno vydanou sbírku *Dvouplášťové básně (2022–2024)*, která má mnoho společného s textem, jemuž budeme dále věnovat pozornost.

Sbírka nese název *Zavírací hodina* a jde o knihu „hodnou pozornosti“ už jako knižní artefakt se skvělými ilustracemi Vojtěcha Kolaříka, také našim čtenářům známého svými (syť?) pastelovými malbami tváří a rukou, jakoby koláží rtů, očí, dlaní, prstů, vln vlasů, ale i jiných vizuálních objektů bez realistické prostorové iluze. Nelze ignorovat ani fakt, že sbírka je věnována Karlu Sýsovi (mj. redaktorovi *Dvouplášťových básní*) a iluze jeho přítomnosti je motivicky i jinak patrná v mnoha básních sbírky – přímo i nepřímo, hlavně pokud jí chceme podlehnout.

Pokusme se nečíst básně jako slovesný protějšek k bezmála geniálnímu obrazům-ilustracím Kolaříkovým (to žádný problém dělat nebude), a také ne jako svědectví všech peripetií autorčina hlubokého citu ke Karlu Sýsovi, patrně jedné z nejvýraznějších básnických osobností posledních desetiletí. „Vliv“ jeho básní je nějak patrný i na poetice veršů E. Frantínové, byť o epigonské návaznosti nelze ani uvažovat; to neznamená, že nápaditý a tvůrčí Sýs nemusí mít své pokračovatele či pokračovatelky, či dokonce nějakou svoji „školu“, možná tvořenou právě básnířkami.

Toto čtení je těžší, ale jako každé vědomě „ne-biografické“, či dokonce anti-biografické přináší podstatně plodnější a významově bohatší výsledky než jednosměrné hledání biografické motivace a zrcadla.

Předně jsou její texty reakcí na dobu, v níž žijeme, ovšem čímsi více než jen básnickým komentářem k ní. Klíčovými motivy se

stávají stesk, úzkost a strach a samozřejmě zápas se vším, co život ohrožuje a dusí, co nás všechny zašlapává do prachu. Globální společenské odcizení (a světový konflikt už už ťukající na dveře) je hlavním spouštěčem autorčiných obav, jejich protipólem jsou základní lidské (mezilidské) hodnoty, které způsobují, že se sejdeme „vždy a všude /na návsi našich dlaní“ (Náves). Potřeba nebýt s těmi, kteří „vydrhnuti samotou“ vlečou se tam, kde „sedí Toměmrzí / s Někdyzavolej“ (Sen o divné místnosti), v mezidobí „po útěku / před útěkem“ (Kámen zarostlý mechem). Lyrické „Já“ se stává namnoze univerzálním, každý se v něm najde, a přitom individuálním, zcela konkrétním, nefrázovitým.

Frantínová se touto sbírkou představuje jako autorka znalá mnohých fines básnického tvaru, figurativních, obrazných či zástupných a symbolických. Autor nějaké poetologické příručky by v těchto verších měl dostatek příležitostí k ilustrativnímu citování, jakkoliv autorka nepíše vázaným veršem a hlavně nepíše pro to, aby verši ilustrovala nějaké poetologické vzorce, např. básněmi plnými narážek, skrytého mezitextového navazování, srov. „Na líci radostný lesk / na rubu rezný stesk“ (Látka kterou nosím) upomíná mj. na dvojverší Máchovo („Na tváři jemný smích, hluboký v srdci žal“, ze 4. zpěvu *Máje*) nebo Seifertovu poetistickou aktualizaci („Na tváři lehký žal, hluboký v srdci smích“, ze sbírky původně nazvané *Na vlnách TSF*). Podobně „talíř jablíčko / než / popojdeme / maličko“ je variací refrénu dětské písničky *Sluníčko, sluníčko* („popojdi maličko...“).

Pracuje cíleně a přitom funkčně s aliterací (Abonentům na lince U, Mít rád), dále s vokalicou instrumentací, která veršům (alespoň některým) vtiskuje jistou písňovost, melodičnost, srov. vokál „a/á“ slov zastřihává – naznak – padá - sláva (Knot). Sbírka je také prostoupena četnými hudebními motivy (písňovostí, zpěvností, čteme slova jako akordy, ladění, pianissimo, subitò, tóny apod.).

Zpodstatňování syntagmat či citoslovců, jejich přeměna v nějaké vlastní jméno, srov. „země Mámtěrád“ (Jednoho dne), adresa „do Nevímekam“ (Pohlednice), „Budělíp s Probůhem...“ (Zrcadlo), stroj „Prostář“, to vše vede k neologizaci, ke slootovorbě, která

dále zasahuje i gramatiku jazyka, srov. „zhasínám se / svítím“ (Ráno na Hlásce), vzácně se i citoslovce stává podmětem (Nabídka). Je rovněž znát okouzlení z dětské logiky při tvorbě slov, srov. „proč jedeme na konečnou a ne začátečnou“ a „svět je začátečné / nekonečné“ (Z tramvaje).

Ale hlavním prostředkem jejich básní není neologizace, ale hledání nového výrazu prostřednictvím metafor, příměrů, aktualizace a de-automatizace každodennosti, v níž žijeme a která nám vedle své mentality diktuje i jazyk.

Víceznačné otázky se tváří jako řečnické, jakoby obsahující odpověď, ale vyzývají k přemýšlení: „Je snad kvetoucí kaštan / příslibem / že ho spatříš?“ (Bez záruky).

Krátké básně, většinou dvou a tříveršové, mají výtvarně symbolickou motivaci (Sny, Prstýnek), místy připomenou nějakou obraznou sentenci, srov. „V srdečních chodbách / chodí se / bez průvodce“, nebo víceznačné podobenství z rodu Franze Kafky: „Když pro tebe už nikdo a nic nehoří / hoříš / když pro tebe hoří všichni a všechno / nevydáš světlo“.

Do veršů místy otevřeně vstupují i židovské motivy (Stesk a mikve), touha po době, kdy „bude láska na tahu / v Jeruzalémě / Tel Avivu, Rafahu...“ (Těším se), i tážání se po Bohu s reflexemi osudu příbuzných, jež odjeli „na letní plynový tábor“ (Mí příbuzní).

Verš je volný, ale nikoli prozaický, o tom svědčí už jeho tendence k rýmu nebo alespoň k asonanci (jakémusi polorýmu), přičemž tento formálně poetický princip je nutnou podmínkou existence básně („odmocninu – stínu“, „lístku – tisku“, „samotáři – tváří“ a desítky, desítky dalších), jde o podstatný rys poetiky řady autorčiných básní.

Nakladatelství Kmen mělo šťastnou ruku při volbě této edice. A jakkoliv ne všechny verše jsou opravdu povedené, tj. jejich významové dění přesahuje doslovný význam a záznam viděného či slyšeného, rozhodující je, že většina básní patří poezii hodné tohoto označení.

PŘEČETLI JSME PŘES RAMENO

První výročí

Jakmile v Praze potkal někoho „od Kostelce“, „vzal ho pod křídlo“ a vedli se ulicemi v radostném hovoru. Nemusel to být někdo dobře známý, jako třeba kamarád profesor Alois Pivec, anebo jeho syn – tehdy mladý básník, mohl to být i někdo docela neznámý.

„Protekci“ u Karla v Kostelci nad Orlicí měla celá Rybářská ulice, celá ulice Komenského (sem ho přivezli v létě 1946 z porodnice v Rychnově), park u zámku, ale také restaurace Secesse – na tu se díval z okna bytu od svých šesti let. Pak přišlo stěhování do Písku.

Když jdu po pražském Smíchově, nezapomenu vzhlednout do oken domu v Nádražní ulici. Slyším slova: „Tady jsem se držel gauče zuby nehty, nechtěl jsem jinam než zpět do Kostelce, ale babička, která mne od gauče odtrhla, mi zašeptala do ucha: Hochu, není dobře žít na jednom místě...“

S Pískem se smířil za několik dní. V zásuvce stolu našel třpytku a pod oknem stál kamarád, stejně zrzavý, stejně starý... Chodili tatínkům pro pivo. V Písku prožil o mnoho více let než v Kostelci, ale Kostelec byl první, ten měl primát.

Viděli jsme spolu Jordán, ale u Orlice leží kotva i klíč k poezii básníka. Chodili jsme kolem Orlice přes dvacet let. Ke studánce, na Lipovou stráň, na Mírov, k Žižkovům na zahradu, která je sama o sobě výtvarným dílem. Chodili jsme, dýchali krásný vzduch, psali básně, snili.

Už nepůjdeme. Už můj dech nemá ozvěnu.

29. 7. 2025 uplyne rok od chvíle, kdy nás opustil básník a člověk Karel Sýs.

Eva Frantínová, ORLICE, zpravodaj města Kostelec nad Orlicí, červenec/srpen 2025.